

Scott, J. 1979. *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*. New Haven: Yale University Press.

Scott, J. 1985. *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven: Yale University Press.

Јована Диковић

Нова критичка разматрања о исхрани у социјализму – пример из Словачке

Rastislava Stoličná-Mikolajová: *Socializmus na tanieri* (Социјализам на тањиру) Bratislava: VEDA, 2015.

Време у коме живимо обележено је читавим низом друштвених, политичких и идеолошких промена, а ступање нових идеологија на сцену неминовно је праћено и променама у култури исхране. Исхрана, једнако као што може бити показатељ разлика или средство зближавања, такође бива и чувар прошлости, али и поље креативности и иновација. Како то Гунтер Хиршфелдер каже, храна је *тотални друштвени феномен*, иако је, на први поглед, веома једноставна ствар. Храна се обично показује као феномен који лако превазилази државне, верске и културне разлике. Бројни су чиниоци који су деловали у прошлости, а који и данас делују и доводе до промена у исхрани, без обзира на друштвено-политичка уређења и државне границе. Међутим, разноврсна испољавања онога што је Едгар Морен назвао „неоархаичним“ менталитетом, доводе и до својеврсног отпора према глобалној култури, која под маском разноликости и изобиља заправо нуди истоветност и стандардизованост. То што се ова врста отпора највидљивије манифестује као отпор према одређеним врстама „стране“ и стандардизоване хране, а не у неким другим сегментима културе (технолошке иновације, мода, облачење, музика, стил живота) сведочи нам о томе да човек начин исхране доживљава као нешто дубоко интимно. Стога исхрана често постаје један од кључних носилаца и ознака идентитета – једнако као језик или религиозност, породични обичаји и ритуали.

Чињеница је да култура исхране дуго није привлачила довољно пажње (нпр. у социјализму), док је савремено доба донело и глобални приступ тој теми. Током последње две деценије додатно је актуелизовано и интересовање за нематеријално културно наслеђе, у чије поље спада, свакако, и исхрана. Научна истраживања и интерпретације различитих аспеката овог феномена све су бројнија. Такав је случај и у словачкој етнологији/антропологији, у којој је интересовање за антрополошка истраживања хране ишло руку под руку са, такорећи, глобалном помамом, коју ова тема изазива у свим јавним сферама.

Одговоре на сложена етнографска и антрополошка питања из области културе исхране у својим научним публикацијама годинама уназад успешно презентује проф. др Растислава Столична Миколајова, пружајући најреценцији допринос. Као водећи стручњак у Словачкој, посебно се специјализовала за изучавање

традиционалне исхране. Врстан научник и педагог, Р. Столична припада оној генерацији истраживача Института за етнологију Словачке академије наука у Братислави, који су створили темељна дела словачке етнологије, као што је „Етнографски атлас Словачке“ и многа друга капитална остварења. Да се специјализовала за проучавање кулинарске културе Словака показује и њена монографија „Jedlo ako kľúč ku kultúre“ (Храна као кључ културе), настала након дугогодишњег преданог истраживачког рада. Ова монографија прва је такве врсте у Словачкој и критичари су за њу имали само речи хвале – оцењена је као *ремек-дело које помера границе нашег сазнања у овој узбудљивој области етнографског истраживања*. (в. <http://www.uet.sav.sk/>)

„Socializmus na tanieri“ (Социјализам на тањиру), монографија објављена 2015. године, коју потписује Растислава Столична а објављује Институт за етнологију Словачке академије наука, представља резултат вишедеценијске истраживачке посвећености проучавању културе исхране. Књига је објављена годину дана пре значајног јубилеја – седамдесетогодишњице постојања и рада Института за етнологију Словачке академије наука и уметности, у коме је ауторка изградила своју успешну научну каријеру. Ова студија је вредна допуна већ позамашног корпуса ауторкиних остварења, која истовремено оснажује улогу етно-антрополошке дисциплине у погледу истраживања исхране у Европи. Евидентан је и теоријски и тематски допринос ауторке истраживању културе исхране, у којој се огледају комплексни друштвени и историјски односи и кретања.

Истраживање је овог пута било усмерено на културу исхране у Словачкој у доба социјализма (у периоду 1948–1989) и представља успешно и прецизно ишчитавање разноликих друштвених функција хране, као и њених путева, циркулације и приступа у различитим зонама одређене друштвене структуре. То су, најпре, институционални путеви. Истраживање такође показује да исхрана, и када је реч о периоду социјализма у Словачкој, представља културно добро са вишезначним функцијама и симболиком.

Као што ауторка предочава, од периода социјализма па до данас, словачка кухиња није изгубила свој јединствени рурални карактер, по коме се разликује од кухиња суседних земаља. Главни стубови кухиње Словака увек су била јела на бази житарица, купуса, махунарки, кромпира, млека и млечних производа, али и меса. Разлике у исхрани посматрају се у односу на друштвени статус, уз прецизно указивање на класне, етничке и статусне разлике. Р. Столична јасно подвлачи да су одређене врсте хране биле доступне само *социјалистичкој елити*. Ауторка износи значајне увиде о *социјализму на тањиру* на 157. страна, уз коришћење богате литературе, те је корпус маркиран изузетном информативношћу, што представља гарант исправности увида и закључака, а наслови девет поглавља сведоче о томе да је ауторка комплексну тему исхране осмотрила са различитих аспеката и позабавила се свим важнијим истраживањима овог културног и историјског феномена, користећи и резултате анкете из времена социјализма, у коме је *нови човек* био једна од централних фигура.

Након увода, ауторка се позабавила политиком исхране у првој фази изградње социјализма у Словачкој (1948–1954), говорећи потом о новом научном концепту исхране. Навике у исхрани *новог човека* добар су показатељ процеса и промена у друштвеној заједници, а у овој књизи представљене су најзначајније промене које су се догодиле на подручју исхране и у прехрамбеним обрасцима

током епохе изградње социјализма у Словачкој. Посебно поглавље посвећено је рационализацији исхране социјалистичког човека и *новој храни*. Наиме, све до друге половине двадесетог века, Словачка је припадала земљама аграрног типа, а до значајних промена у исхрани дошло је после Другог светског рата. Тако су нове политичке и економске околности створиле нови концепт исхране социјалистичког човека, који је углавном инспирисан совјетским моделом и био је примењен масовно у исхрани људи током социјалистичког периода.

Имајући у виду разноврсност природних и друштвених чинилаца, обухватајући притом историјске прилике и промене у целокупном друштву, тешко је издвојити који су од њих примарнији. Промене су биле условљене процесима социјалистичке индустријализације словачког друштва, формирањем радничке класе, као и стварањем нових модела животних стилова, што се рефлектовало и у исхрани. У оквиру социјалног контекста изнети су резултати етнографских истраживања. Половином двадесетог века процеси колективизације аграра радикално су променили производњу хране, њену припрему и конзумацију. Истакнута је улога и место продавница прехранбених производа као што је култни TUZEX. Анализа алтернативних модела исхране и социјалистичких облика угоститељства заузимају посебно место. Р. Столична наглашава да су се у селима ипак дуже очувале традиционалне форме исхране и намирница, мада у неким аспектима прилагођене новим друштвеним околностима и захтевима, условљене и аграрним политикама. Концепт исхране руралног становништва, а донекле и урбаног, имао је локални или регионални карактер. Улога *купона за храну* стављена је у друштвени и историјски контекст, што кореспондира са аналогним дешавањима у југословенској исхрани одмах након Другог светског рата.

Економска, социјална и политичка дешавања утицала су на то да словачка заједница на врло специфичан начин рефлектује промене у начину исхране, што се огледало у постепеним облицима промена у породици и шире, као и у измењеном начину производње и конзумирању хране, те је дошло до значајне трансформације прехранбених образаца словачког становништва. Посебно неадекватна је била политика цена прехранбених намирница. Поједине намирнице су биле недоступне широј популацији због високих цена појединих производа, као што су месо, егзотично воће и путер. Промене у исхрани, настале седамдесетих година прошлог века, настале су и услед изградње викенд-кућа. Наиме, у малим баштама око својих викендица породице су узгајале поврће и воће за личну употребу. И овде је, свакако, могуће повући паралелу са дешавањима у истом периоду у Југославији.

Р. Столична, између осталог, закључује и да је један од кључних пропуса који су довели до пада социјалистичког режима био *неуспех да се задовоље свакодневне потребе људи*. Као занимљив куриозитет социјалистичких навика у исхрани од 1960. године Р. Столична истиче „гастрономске“ излете чехословачких грађана у иностранство, посебно у Југославију, што је, на основу описа изнетих у „Социјализму на тањиру“, представљало прави мали подвиг.

Да су културни обрасци и модели на пољу исхране веома постојани, сведоче и бројни подаци које Р. Столична доноси. На пример, иако су прошле деценије од распада социјализма, један обичај, у примени у многим земљама, сачувао се непромењен и у Словачкој, а то је – добродошлица уз *хлеб и со*. Служење хлеба и

соли у знак гостопримства сачувани су и у социјализму и у периоду глобализма. Данас се, такође, у многим словачким ресторанима могу наћи јела са традиционалним називима, типично словачким, која имају своје корене у традиционалном кулинарском корпусу Словачке. И данашњи Словаци их знају и воле, сматрајући их делом свог националног идентитета.

Реномирани истраживач Р. Столична, као стручњак широке научне компетенције и велике креативности, дала је значајан допринос антрополошким истраживањима културе исхране. Полазећи од већ утврђених методолошких поступака, успела је да изгради и оригиналан приступ, који се може примењивати у даљим сличним истраживањима. Стога ова монографија заслужује пажњу и уже стручне (етнолошко-антрополошке) и шире читалачке публике.

Драгана Радојичић

Ewa Nowicka, *Korzenie altargany sięgają głęboko. Buriaci między Rosją, Mongolią i Chinami*

Kraków: NOMOS. 2016, 1–351.

Наслов књиге у преводу гласи: „Корени алтаргане сежу дубоко: Бурјати између Русије, Монголије и Кине“. Алтаргана је назив бодљикавог степског жбуна (латински: *Caragana pygmaea*), веома отпорног на климатске осцилације и, уопште, на сурову климу (мраз и сушу). Послужио је ауторки књиге као метафора за културу и вековну отпорност Бурјата – народа из монголске групе који живи претежно у источном и јужном залеђу Бајкалског језера, али и у суседним областима Сибира (Руска Федерација, укупно око 460.000), као и у граничним областима Монголије (око 50.000) и Кине (око 170.000). Али, и сами Бурајти придају такав значај алтаргани, дајући њено име и најважнијем фестивалу своје културе.

Ева Новицка (Ewa Nowicka) је професор друштвене антропологије и оснивач Семинара друштвене антропологије у Институту за социологију Варшавског универзитета. Међу њеним бројним радовима, који се ослањају пре свега на теренска истраживања, налази се и књига о влашкој популацији на Балкану, на великом простору од јужног Пинда до источне Србије, северне Бугарске и јужне Румуније. Широких антрополошких интересовања, с дугогодишњим искуством теренског рада, способностима полиглоте и необичном мобилношћу, посебну пажњу усмерава на мањинске заједнице у Пољској, средњој и источној Европи, као и на простору бившег Совјетског Савеза.

Бурјати су постали предмет њених истраживања пре више од двадесет година: још 1994. године први пут је боравила на руралном терену у Републици Бурјатији и у њеном главном граду Улан-Уде. Касније је, све до 2013. године, у неколико наврата имала дужа теренска истраживања у Републици Бурјатији, али и у суседним сибирским административно-територијалним јединицама Руске Федерације где живе Бурјати: у Агинском бурјатском округу (Забајкалски крај) и Уст-Ординском бурјатском округу (Иркутска област). Такође је била на терену у